

AJDODLAR MEROSINI O'RGANISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING SAVODXONLIK KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Sanoyev G'aybullo Abduraxmonovich
Buxoro davlat universiteti tadqiqotchisi
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.01.1.049>

Annotatsiya.: maqolada ajdodlar merosini o'rganishning dolzarbligi, mazkur jarayonda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati, savodxonlik va unga q'yilgan talablar, soxalar b'uyicha savodxonlik tizimi va uning azariy asoslari, ajdodlarimiz tomonidan o'quvchida savodxonlik ko'nikmasini rivojlantirishda o'qituvchi e'tibor qaratishi lozim bo'lgan tavsiyalar, shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotida ajdodlar merosidan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z boradi.

Kalit so'z: savodxonlik, ajdodlar merosi, shaxs kamoloti, jamiyat taraqqiyoti, savodxonlik darajasi, ilm-fan, aql-idrok, inson tafakkuri, madaniyat, ma'naviyat, ong, intellektual salohiyat.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ НАСЛЕДСТВЕННОСТИ ПРЕДКОВ

Саноев Гайбулло Абдурахмонович
Исследователь Бухарского государственного университета

Аннотация: В статье рассматриваются актуальность изучения наследия предков, необходимость развития навыков грамотности учащихся начальных классов в данном процессе, грамотность и предъявляемые к ней требования, Система грамотности по отраслям и ее азаритные основы, рекомендации, на которые учитель должен обратить внимание при развитии навыков грамотности у ученика нашими предками, роль предков в развитии личности и общества. особенности использования наследования.

Ключевое слово: грамотность, наследие предков, созревание личности, развитие общества, уровень грамотности, наука, интеллект, мышление человека, культура, духовность, сознание, интеллектуальный потенциал.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF LITERACY SKILLS OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN THE PROCESS OF STUDYING ANCESTRAL HERITAGE

Sanoyev Gaibullo Abdurakhmonovich
Bukhara State University researcher

Abstract: the article will talk about the relevance of studying the heritage of ancestors, the need to develop literacy skills of Primary School students in this process, literacy and requirements for it, the literacy system and its Azari foundations by industry, recommendations that the teacher should pay attention to in the development of literacy skills in the student by our ancestors, personality maturation and

Keyword: literacy, ancestral heritage, personality maturation, community development, literacy rate, Science, intelligence, human thought, culture, spirituality, consciousness, intellectual potential.

Dunyo miqyosida sifatli ta'lim berishda kollaborativ, kommunikativ, kreativ yondashuvlarga asoslangan holda o'quvchilarda XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishda ajdodlar merosidan foydalanish fan taraqqiyotining nazariy asosi ekanligi e'tirof etilmoqda. Boshlang'ich

sinfardan boshlab o'quvchilarni o'z maqsadlariga erishishga o'rgatishda xalqaro va milliy dastur talablarini o'zida aks ettirgan innovatsion, integratsion tarzda nostandart echimlarni izlab topish, ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatini egallashlarida tarixiylik tamoyiliga amal qilish, buyuk mutafakkirlarning shaxs kamoloti va ma'naviyatiga oid qarashlarini hozirgi zamon ilmiy yangiliklari bilan qiyosiy tahlil etish, ularning o'zaro aloqadorligini aniqlash uchun ajdodlar merosidan foydalanish dolzarblik kasb etmoqda.

Jahonning rivojlangan Yaponiya, Rossiya, Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Ispaniya, Misr, Hindiston, Eron, Turkiya kabi xorijiy mamlakatlarida o'quvchilarning savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan xalqaro tajribalar hamda milliy tarixiy qadriyatlar integratsiyasiga asoslangan ilmiy loyihalar hamda tadqiqotlar olib borilmoqda. Bilimlarga asoslangan jamiyatda ta'lim – tarbiya samaradorligini ta'minlashda ajdodlarning ma'naviy - madaniy merosidan foydalanish, kichik maktab yoshidan boshlab o'quvchilarning savodxonlik darajasini oshirib borish, ular ongida ma'rifatparvarlik, insonparvalik, bag'rikenglik, mehr-oqibat, or-nomus kabi fazilatlarini singdirishning samarali shakllari va usullarini joriy etish, boshlang'ich ta'lim jarayonida ajdodlar merosini o'rganish orqali o'quvchilar savodxonligini oshirish mexanizmlarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Malakatimizda uchinchi Renessans poydevorini yaratish asosiy maqsad qilib belgilangan davrda jamiyatimiz uchun ham ushbu vazifalarni amalga oshirish muhimdir. Chunki, yosh avlodga berilayotgan sifatli ta'lim va uning savodxonlik darajasiga alohida e'tibor qaratish, «buyuk ajdodlarimizning betakror va noyob ilmiy-ma'naviy merosi biz uchun doimiy harakatdagi hayotiy dasturga aylanishi kerak. Bu o'lmas meros hamisha yonimizda bo'lib, bizga doimo kuch-quvvat va ilhom bag'ishlashi lozim. Avvalambor, milliy ta'lim tizimini ana shunday ruh bilan sug'orishimiz kerak». Ushbu yondashuv ta'lim tizimining yuksak cho'qqilarga chiqishiga amaliy dasturdir. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida o'quvchi yoshlarni har tomonlama etuk qilib tarbiyalashda ajdodlar merosidan foydalanishni ommalashtirish hamda rivojlantirishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan. Buning uchun fikr tarbiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tashkil etish, xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga tayanish, ilmiy-nazariy va kompleks tadqiqotlarni olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3907-son, 2019-yil 3-maydagi «Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida» PQ-4307-son, 2020-yil 6-noyabrdagi «Ta'lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4884-son, 2021-yil 26-martdagi «Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» PQ-5040-son, 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlar, xalqaro va milliy dasturlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish uchun ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Bugungi kunda ajdodlar merosini o'rganish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, 2022-yil 28-yanvardagi «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-son Qarori, Xalqaro va Milliy dasturlarda belgilangan strategiyalar mazkur tadqiqot uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakatimizda umumiy o'rta ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini bo'lgan boshlang'ich ta'limda o'qitish sifati va o'quvchining savodxonlik ko'nikmasini rivojlantirish muammolari, ushbu jarayonni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari masalasi R.Djurayev,

Sh.Qurbonov, U.Inoyatov, R.Ahmidinov, E.Seytxalilov, R.Karimov, S.Turg'unov, boshlang'ich ta'lim mazmunini modernizatsiyalash va integratsiyalash, o'quvchi shaxsini rivojlantirish, uning savodxonlik ko'nikmasini baholashda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalardan foydalanish, ta'limda qadriyatli yodashuv, o'quvchining ma'naviy tarbiyasi masalalari J.Yo'ldoshev, R.Safarova, B.Adizov, Sh.Abdullayeva, B.Ma'murov R.Nurjanova, G.Hasanova, N.Dilova, Z.Jalilov, H.Nazarova, G.Akramova, N.Davronov, N.Hakimovatomonidan tadqiq etilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida o'quvchilar savodxonligini oshirish oid ayrim yondashuvlar Shatolov, Amonoshvilli, V.Arshinova, V.Budanova, V.Vinenko, V.Ignatova, S.Kurdyumova, N.Talanchuk, G.Xaken, I.Prigojin, I.Stengers, G.Nikolis, A.Klimontovich, L.Gordin, A.A.Vorojbitova, V.Andreyevlar, o'qish savodxonligini oshirishning ilmiy nazariy jihatlarini V.Ignatova, YE.Knyazeva, S.Kurdyumova, G.Malinetskiy, L.Makarova, Y.Sharonin, S.SHeveleva, V.Matkin, O.Fedorovlarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Horijda zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchi savodxonligini oshirishga oid turli ta'lim nazariyalari Sh.Sharon, M. Montessori, R.Ganye, Dj.Brigs, L.Stross, R.Slavin, R.Djonson, D.Djonson, YE.Arasonlar tomonidan ishlab chiqilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Oldimizda turgan eng muhim va dolzarb masalalardan biri – yuksak ma'naviyatli, zamonaviy bilim va kasb-hunarlariga, o'z mustaqil fikriga ega bo'lgan yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iborat ekanini barchamiz yaxshi tushunamiz», va har bir sohada innovatsion yondashuvga asoslanish zamirida kelajak avlodni intellektual darajada har tomonlama savodxon qilib tarbiyalashda boshlang'ich sinf o'qituvchilari zimmasiga katta ma'suliyat yuklaydi.

Savodxonlik - millat yuksalishining eng muhim jihatlaridan biri bo'lib, u faqat ta'lim tizimidagi alohida tarmoq bo'lmay, davlatning barcha sohasidagi birlamchi masaladir. YUNESKOning 1958-yil Parijda bo'lib o'tgan 10 - sessiyasida barcha mamlakatlarda savodlilik tushunchasini bir xillashtirish maqsadida yozuvni tushunib o'qiy oladigan va o'zining kundalik hayotini yozma ravishda bayon qila biladigan kishilarni savodli hisoblashga kelishilgan va YUNESKOning 1966-yilda bo'lib o'tgan Bosh anjumanida 8-sentabr - Xalqaro savod tarqatish kuni ekanligi belgilab qo'yilgan.

Savodxonlik bu: aholi madaniy saviyasi ko'rsatkichlaridan biri; odamning adabiy til normalariga muvofiq keladigan og'zaki va yozma nutq malakalariga egaligi; oddiy matnlarni o'qiy olish yoki ularni o'qish va yoza olish ko'nikmasiga egalik; muayyan soha bo'yicha mukammal bilimga egalik; shaxsiy va hayotiy ko'nikmalarga egalik, jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida shaxsning ijtimoiy, siyosiy, ilmiy, madaniy hamda ruhiy saviyasini oshirib borish ko'nikmasiga egaligidir.

Bilamizki, boshlang'ich sinfdan boshlab sifatli ta'lim-tarbiya jarayonida puxta egallangan savodxonlik shubhasiz, eng asosiysi va eng muhimi sanalib, ushbu savodxonlik qolgan barchasi uchun "kalit" vazifasini o'taydi (1-rasmga qarang).

1-rasm. Ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti va inson kamoloti uchun zarur bo'lgan sohalarga oid savodxonlik ko'nikmalari tizimi

Ilm-fan jadallik bilan rivojlanayotgan, inson tafakkurining imkoniyati yuksalib borayotgan davrda mamlakatimizda ta'lim tizimi xalqaro standartlar hamda milliy dasturlar asosida shunday tashkil etilganki, hech bir kishi ta'lim olishdan chetda qolmaydi. Bu ma'ruhiyatli vazifa-sifatli amalga oshirish maktab ta'lim tizimi zimmasiga yuklatilgan. Boshlang'ich sinfdan boshlab o'quvchining savodxonlik ko'nikmasini rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri – ta'lim-tarbiya jara'oni ajdodlar merosini ilmiy va badiiy manbalar asosida puxta o'zlashtirish orqali ularning ongli, ravon o'qish malakalari, o'zaki va e'zma nutqi, savodxonlik k'nikmalarini bosqichma - bosqich rivojlantirish asosida o'z bo'yliklarini oshirib boriish muhim ahamiyat kasb etadi.

Qadimdan savodlilik insonning eng go'zal xislatlardan biri sanalgan. Bu haqda qator asarlarda ham aytilgan. Jumladan, Hazrat Navoiyning "Muhokamat ul-lug'atayn", "Lison ut-tayr", Munisning "Savodi ta'lim" kabi asarlarida bu masalaning na qadar nozikligi va lozimligi haqida uqtirilgan. Hatto, Bobur ham o'z "Boburnomasi"da til sofligini ta'minlash maqsadida davlat rahbari sifatida qilgan islohotlari haqida so'zlaydi.

Boshlang'ich sinf fan dasturlari mazmunida berilgan ajdodlar merosini o'rganish jarayoni o'quvchilarning savodxonlik ko'nikmasini rivojlantirishda, ularning savodli, bilimli, fikrlash qobiliyati teran, dunyoqarashi keng, ma'naviyatli va ma'rifatli bo'lishida, milliy qadriyatlarni hurmat qilishida samarali o'rin egallaydi. Shu ma'noda savodlilikning eng muhim omillaridan biri, bu - maktab o'quvchisini badiiy so'z san'ati bilan ko'proq hamroh qilishdir. Bu yo'lda ustozlarimiz o'quvchilarda kichik maktab yoshidan boshlab kitob mutoalasi, ajdodlar merosini o'rganishga nisbatan qiziqish uyg'otishi kerak.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari maktabga qadam qo'ygan bolani pedagogik psixologik jihatdan o'rganib, o'qish ko'nikmalarini "Alifbe" darsligi asosida sabr va matonat bilan hosil qiladi. Birinchi sinflarda tovushlarni o'rgatish - tovushni harfga, harfni tovushga aylantirish - aqliy faoliyati murakkab jarayon bo'lib, egallangan ko'nikmalar natijasida o'qish darsliklarida berilgan ajdodlar merosiga oid matn namunalari berilgan murakkab so'zlarni o'qish malakasini egallash osonlashadi. Ma'lumki o'qish darslarining maqsad va vazifasi o'quvchilarning og'zaki va bog'lanishli nutqini o'stirish, lug'atini boyitish, to'g'ri va ifodali o'qishga o'rgatish bilan birga ularda kitobxonlik va nutq madaniyatini hamda mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishdan iborat bo'lib, aynan ajdodlar merosini o'rganish jarayoni quyidagi savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi (3-rasmga qarang).

**O'qish darslarida
ajdodlar merosini
o'rganish
jarayonida
o'quvchilarda
shakllanadigan
savodxonlik
ko'nikmalari**

-to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakalari shakllantiriladi;
-kitobga, o'qishga muhabbat uyg'onadi;
-oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yurituvchi, ijodkor
kitobxon darajasiga ko'tariladi;
-tevarak - atrof, borliq haqidagi bilimlar kengaytiriladi;
-nutq va tafakkuri o'sib, elementar adabiy til tushunchalari
shakllanadi;
-axloqiy-estetik va mehnatsevarlik ko'nikmasi shakllanadi

O'qish darslarida ajdodlar merosini o'rganish jara'oni qo'yilgan ta'limiy va tarbiyaviy vazifaning muvaffaqiyatli hal etilishi darsda badiiy asar matni ustida ishlash bilangina bog'liq bo'lib qolmay, balki bolalarni qurshab olgan hayot, tabiatdagi turfa o'zgarishlar, ekologik vaziyat, ijtimoiy foydali mehnat bilan ham o'zaro bog'liq bo'lishi lozim. O'quvchilarni ongli savodxon sifatida o'qishga o'rgatishda hayot tajribalariga tayanib ish ko'riladi.

Boshlang‘ich sinflarda va sinfdan tashqari tadbirlarda ajdodlarimizdan: Imom al-Buxoriy, Abu Iso Muhammad at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Mansur al-Moturidiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud az-Zamaxshariy, Burhoniddin Marg‘iloniy, Najmiddin Kubro, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Ahmad Donish, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Bobir kabilarning hayoti va ijodini o‘rganishda ular yozib qoldirgan bebaho asarlarni o‘rganish yosh avlodga puxta va mustahkam bilim berishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning savodxonlik darajasi, so‘z boyligi oshadi, ijodiy faoliyati rivojlanib, iste’dodi yuzaga chiqaradi.

Boshlang‘ich sinflarda va sinfdan tashqari tadbirlarda ajdodlarimizdan: Imom al-Buxoriy, Abu Iso Muhammad at-Termiziy, Abu Nasr Forobiy, Abu Mansur al-Moturidiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud az-Zamaxshariy, Burhoniddin Marg‘iloniy, Najmiddin Kubro, Bahouddin Naqshband, Husayn Voiz Koshifiy, Ahmad Donish, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Bobir kabilarning hayoti va ijodini o‘rganishda ular yozib qoldirgan bebaho asarlarni o‘rganish yosh avlodga puxta va mustahkam bilim berishda muhim ahamiyatga ega bo‘lib, o‘quvchilarning savodxonlik darajasi, so‘z boyligi oshadi, ijodiy faoliyati rivojlanib, iste’dodi yuzaga chiqishini kafolatlaydi.

Ajdodlarimiz tomonidan o‘quvchida savodxonlik ko‘nikmasini rivojlantirishda o‘qituvchi e‘tibor qaratishi lozim bo‘lgan tavsiyalar

Az-Zamaxshariy	1. O‘quvchida fahm -farsosat tezligini tarbiyalash, diqqatni zarur va muhim narsalarga, o‘rganilishi lozim bo‘lgan masalalarning ichidan eng muhimini ajratib olishga, bilimlarni tez egallash qobiliyatini rivojlantirishga e‘tiborli bo‘lish. 2. Bilimlarni egallashda butun diqqatni o‘rganilayotgan muammoga qaratish va uni o‘zlashtirib olishga erishish. 3. Topshiriqni bajarishda qo‘yilgan muammoni tez anglab olishga diqqatini jamlash va esda saqlab qolishlarini nazoratga olish
Abu Rayhon Beruniyning	“Aql asosida erishiladigan natijalar” haqidagi ta’limotida savodli o‘qitish nazariyasiga alohida o‘rin ajratib, ma’lum bir buyumni chinakam bilish, tashqi ko‘rinishini tahlil qilish sababalarini aniqlash asosida idrok etishga erishilsagina u puxta o‘zlashtirilgan bo‘ladi, deb tavsiya beradi.
Abu Ali ibn Sino	“savodli bo‘lmoq” deganda insonning tug‘ma iste’dodini, shuningdek tajriba asosida va bilish jarayonida shakllanadigan fikrlash qobiliyatini tushunadi. Savodxonlik – “insoning birlamchi tug‘ma sog‘lom fikrlashi yaxshi va yomon ishlarni vujudga keltiradigan, ularni farqlaydigan kuch”, - deb ta’riflab, u insonning xatti-harakatlarida namoyon bo‘lishini, natijada o‘quvchi narsa va hodisalarni aniqlaydi, umumlashtiradi hamda ularning eng yaxshilarini tanlaydi,- deb ta’kidlaydi
Alisher Navoiy	«Hayrat ul-abror» asarida odob-axloq va ta’lim-tarbiya masalasiga alohida e‘tibor qaratib, ilm va savodxonlik barcha yaxshiliklarning kaliti ekanligini, bola tarbiyasi, uni o‘stirish, o‘qitish va balog‘atga etkazishda puxta bilim berishning ahamiyati muhimligini bayon etadi.

Demak, ulug' mutafakkirlarimiz ham shaxs rivojlanishida uning savodxonlik ko'nikmasining ahamiyatiga alohida e'tibor berishganlar. Ajdodlar merosini o'rganish jarayonida o'quvchilarning savodxonlik ko'nikmasini rivojlantirishda ularga o'ziga xos yondashuv ham katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Mirziyoyev Sh.M. Demokratik islohotlarni izchil davom ettirish, xalqimiz uchun tinch va osoyishta, munosib hayot darajasini yaratish – barqaror taraqqiyot kafolatidir. / Tadbirkorlar va ishbilarmonlar harakati – O'zbekiston Liberal-demokratik partiyasining VIII syezdidagi ma'ruzasi. // «XXI ASR», 2016-yil 21-oktabr, 44-son.

2.Abdullayeva Q. va boshqalar. “Savod o'rgatish darslari.” T., “O'qituvchi”, 2012 y.

3.Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Sariyev Sh. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi.T., TDPU. 2008 58-bet.

4.Safarova R, Inoyatova M, Shokirova M, SHermamatova L”Alifbe” 1- sinf uchun darslik. Toshkent “Ma'naviyat”-2018 y.